

L'ESPAI VERTEBRAT PEL RIU

REFLEXIONS I SUGGERIMENTS AL VOLTANT DEL RIU XÚQUER

Pepa Prósper i Candel

Els assentaments humans tendeixen a fugir de les zones inundables, però sense allunyar-se'n massa perquè és precisament allí on es practica l'agricultura més productiva (Piqueras, 1995). Així, els sòls riberencs, a més de presentar un bon règim hídric, són rics i profunds, aptes per als conreus i el pasturatge.

Potser el més emblemàtic dels paisatges de ribera a les terres valencianes és el cas de la Ribera del Xúquer, un espai vertebrat pel riu i una àrea amb una important aglomeració humana distribuïda per més de quaranta municipis. La planura al·luvial que col·labora en la conformació del seu relleu és deguda a les aportacions sedimentàries del riu Xú-

Llit del riu Magre al seu pas per l'Alcúdia. Xops en primer terme, al fons, eucaliptus i tocant les aigües, els joncars.

© Foto: Pepa Prósper

quer i a alguns dels seus afluents: el Magre, el Sallent i l'Albaida. La plana d'inundació queda emmarcada per relleus muntanyosos com ara la serra del Cavalló (500-800 m) a l'oest i al sud, les serres de Corbera (625 m), les Agulles (564 m) i la Barraca (390 m) pel sud-est, l'Albufera queda al nord i la mar Mediterrània s'obre pel costat est. Ocupa una extensió aproximada de 300 km² i el pendent és del 0,6%. El sòl fèrtil cobreix les tres quartes parts de la superfície comarcal. Una ullada aèria ens recorda una mena de pell, de color verd.

A les comarques de la Ribera, l'adaptació de les persones a les condicions de l'entorn passa per la defensa davant de les crescudes i inundacions del riu Xúquer, cosa que ha implicat un canvi constant d'assentaments durant els segles passats, obres de desviació dels rius o de canalització, la protecció dels conreus i dels municipis mitjançant motes o marges de terra i canya o la regulació de les crescudes amb embassaments a les muntanyes i valls pròximes. Al mateix temps, han augmentat els obstacles per al curs lliure de l'aigua i s'han intensificat els riscos. L'energia i la dinàmica dels episodis fluvials caracteritzen els paisatges antropitzats d'aquestes comarques.

El privilegi que suposa la coincidència d'un sòl fèrtil, la presència d'aigua i el clima normalment favorable han estat la causa de l'ocupació i dels aprofitaments agrícoles, i són aquests últims els protagonistes veritables dels paisatges de la Ribera. Els cereals, juntament amb les hortalisses i les moreres, van ser els conreus que donaren pas als horts de tarongers cap a la fi del segle XIX i des d'aleshores la tendència cap als monocultius de cítrics no ha parat. Els conreus tradicionals hortícoles i els arrossars, aquests últims aconseguits per reducció de les aigües del llac de l'Albufera mitjançant els aterraments, són en l'actualitat veritables supervivents. La crisi del cultiu de l'arròs, generada a partir dels anys quaranta del segle XX, va afavorir l'aparició d'altres formes d'aprofitament molt més intenses i rendibles basades en els cultius hortofructícoles. Els usos de caràcter agrícola en forma d'agricultura intensiva, mitjançant l'expansió constant dels regadius, sense cap tipus de control, juntament amb la proliferació de granges i el pasturatge, han estat el suport econòmic de moltes famílies. També durant els anys setanta van prosperar els fruiters de pinyol (préssecs, albercocs i prunes) menys exigents quant al reg que els tarongers. Ja als darrers anys el sector industrial es troba uns punts per damunt del sector agrari, encara que l'agricultura siga la matèria primera i el motor de moltes activitats industrials i de serveis (maquinària, conserves, envasos, adobs, sucs, transport, etc.). La indústria, les comunicacions i el poblament han significat la pro-

© Pepa Prósper

A dalt, les aigües quietes al riu Magre faciliten les postes de les libèl·lules i la predominança d'herbassars i canyissars a les seues ribes.

A sota, paratge natural municipal de la Xopera d'Algemesi, punt on el riu Magre vessa les aigües al Xúquer. Espai lúdic amb senyalització sobre possibles itineraris pels voltants i de la flora ripària.

© Ximo Fernández

funda modificació de l'estructura productiva tradicional.

Al tram baix de les nostres conques, els éssers humans no hem procurat l'equilibri entre l'aprofitament i la preservació dels recursos. Paral·lelament a l'ocupació s'han succeït una sèrie d'impactes vora les riberes i també en la seua àrea d'influència, inclòs el Parc Natural de l'Albufera, que afecten qualsevol usuari i degraden l'entorn. Impactes com ara: la sobreexplotació dels aqüífers. Les aigües procedents del Xúquer, que nodreixen l'Albufera mitjançant séquies i barrancs, representen avui una tercera part del cabal que hi arribava fa trenta anys, un fet difícil d'assimilar per un medi tan complex i vulnerable. Tampoc es manté un mínim cabal al riu que pugua garantir-ne la conservació (més de la meitat dels dies de l'any no arriba aigua del riu fins a la mar). La contaminació i l'eutrofització de les aigües per residus

«EL MÉS EMBLEMÀTIC DELS PAISATGES DE RIBERA A LES TERRES VALENCIANES POT SER ÉS EL DE LA RIBERA DEL XÚQUER, UN ESPAI VERTEBRAT PEL RIU I UNA ÀREA AMB UNA IMPORTANT AGLOMERACIÓ HUMANA»

urbans i industrials afecten la Ribera en general i, especialment, contribueixen a la degradació de les aigües superficials del Parc Natural. Altres problemes són la disminució dels nivells freàtics, com a conseqüència de la impermeabilització de grans superfícies que incrementen les escorrenties en lloc de les infiltracions i que obstaculitzen la recàrrega dels aqüífers; les runes i els abocadors, que afavoreixen els herbassars nitròfils; la canalització dels llits fluvials, amb la reducció dels boscos i herbassars de ribera conseqüents; els aterraments que han acabat omplint molts ullals, abans tan abundosos al tram baix del Xúquer i contribuïdors a equilibrar el balanç hídric de les aigües de l'Albufera; la construcció d'embassaments; els transvasaments, els construïts i els que es pretenen construir a pesar d'una conca gens excedentària; la introducció d'espècies al·lòctones i de vegades invasores; la derivació, la remoció, etc., tots són impactes que posen en perill els ecosistemes riberencs, uns dels més amenaçats d'Europa, amb tot un seguit d'espècies de flora i de fauna insubstituïbles.

L'estat ecològic dels ecosistemes aquàtics hauria de ser acceptable l'any 2015. Així ho estableix la DMA (Directiva Marc sobre l'Aigua 2000/60/CE), que fixa com a objectius la recuperació dels rius, dels aqüífers i de les zones humides, dins d'un marc comunitari d'actuació. La Confederació Hidrogràfica del Xúquer (CHJ) és l'encarregada de fer complir les exigències de la directiva i avaluar l'estat ecològic del riu mitjançant els programes adequats. Entre els anys 1999 i 2000, un equip d'investigació pluridisciplinari va ser l'encarregat de fer la diagnosi i la llista de les propostes de qualitat del Xúquer. En primer lloc, van dissenyar una Xarxa de Qualitat Biològica, un instrument de control integral de la qualitat de l'aigua i, finalment, van concloure que tant el manteniment dels cabals ecològics com afavorir la dilució de les aigües són imprescindibles per a la recuperació del riu (Pujante, 2003).

Deu anys enrere i amb la «nova cultura de l'aigua» (Martínez-Gil, 1997), la proposta no podia ser més clara, que l'aigua es trobe a l'abast de totes les espècies; també hi apareixen reflectides consideracions sobre la recuperació dels rius i d'altres que revolucionen la manera obsoleta avui dia de gestió de l'aigua. Seguint l'autor, hauríem d'haver deixat de banda el Pla Hidrològic Nacional i el pla hidrològic de conca i començar de

nou. La tendència a la baixa en la recàrrega dels aqüífers des del principi dels anys vuitanta del segle passat i l'últim període de sequera des del 2004 es contradiuen amb el pla hidrològic de conca vigent, on es fixen dotacions per als regants que no són disponibles. Actualment, es redacta un nou pla de conca del Xúquer que hauria d'aprovar-se l'any 2009, amb un obstacle d'entrada: la indeterminació dels límits del territori en què s'ha de gestionar l'ús de l'aigua, que continua avivant les tensions entre els regants valencians i castellans i entre municipis. Entretant, les institucions científiques i les organitzacions ciutadanes continuen exigint cabals ecològics, és a dir, un nivell d'aigua que permeta mantenir la biodiversitat d'espècies que el caracteritzen.

Sobre les categories d'hàbitat que cal conservar, en l'àmbit comunitari, apareixen codificades en els annexos de la Directiva d'Hàbitats (CEE, D 92/43), entre aquestes els hàbitats de ribera. També sobre la conservació de la biodiversitat d'espècies de fauna disposem del *Catàleg valencià de fauna* (2004) amb plans de recuperació per a aquelles espècies en perill d'extinció o plans de conservació per a les considerades vulnerables, plans impossibles d'aconseguir sense conservar o recuperar l'hàbitat. Més enllà del vessant ambiental i paisatgístic, si reflexionem sobre l'aprofitament dels recursos tenint en compte el seu caràcter social i eco-

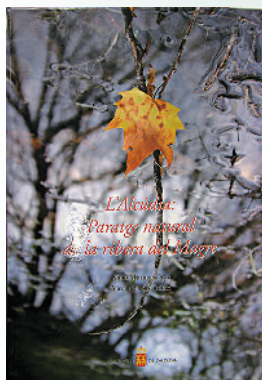
© Ximo Fernández

A dalt, vegetació exuberant al caixer del riu Xúquer. De tots el béns i serveis que ens ofereixen el rius, potser que el Xúquer com a espai públic siga dels més favorables per a desenvolupar-hi nombroses activitats. A sota, canalització del riu Magre al seu pas pel terme d'Algemesí, un paisatge força artificial i un exemple de desforestació fluvial, és a dir, d'eliminació dels elements amortidors de l'impacte de les grans avingudes.

© Ximo Fernández

UN RECORREGUT PER LA RIBERA DEL MAGRE

L'Alcúdia: Paratge natural de la ribera del Magre

Ximo Martínez Ortiz i Vicent Boix Martínez

Ajuntament de l'Alcúdia.
L'Alcúdia, 2007. 150 pàgines.

Quasi ningú té el privilegi de viure i sentir-se a prop d'un paratge natural humit com és la ribera del riu Magre, ni tampoc la sensibilitat i la capacitat

de descriure'l i de fotografiar-lo amb detall i bon gust. Dos alcudians, Ximo Martínez i Vicent Boix, autors de *L'Alcúdia: Paratge natural de la ribera del Magre*, ens conviden per mitjà d'aquesta publicació a gaudir del riu i de tota la seua bellesa i riquesa natural. Per a ells el riu és font de vida i de recursos directes, d'aquells que caben en una mà. Tots dos són persones dinàmiques i altruistes organitzadors frenètics d'excursions i conferències amb l'únic preu d'avançar cap a l'objectiu de divulgar i transmetre una gran riquesa d'experiències humanes i naturals. Ens ofereixen un recorregut per les riberes del riu Magre, al seu pas pel terme alcudià, i ens aporten una acurada descripció de la fauna i de la flora. I és que a l'Alcúdia l'Ajuntament i el Ministeri de Medi Ambient han dut a terme una millora ambiental i paisatgística de les riberes del riu. Les riberes fluvials constitueixen un dels hàbitats més amenaçats d'Europa; aquesta actuació hauria de servir d'exemple a altres municipis, i contribuir a establir l'anomenat corredor ecològic.

Tot comença al punt conegut com a «junta dels rius», on el riu Bunyol desemboca al riu Magre. El Magre s'obre pas sinuosament i tranquil·lament per les serralades del sector ibèric, que en deixar el Marquesat, troba les poblacions de Carlet i l'Alcúdia, on les fortes precipitacions provoquen les avingudes que amb el temps han originat les planures del voltant transformades en horta i fruiters. El riu Magre és l'afluent més llarg

nòmic ens adonarem que alguns hàbitats essencials per a la supervivència són molt difícils de recuperar. Únicament podríem recuperar-los amb normes de protecció més adients i rigoroses, amb plans de restauració i de protecció competents, amb programes d'educació ambiental, de respecte i consideració envers les formes d'entendre els usos potencials dels recursos a les nostres riberes.

Totes les formes de vida associades al riu no poden esperar fins que tan sols una d'elles, l'espècie humana, decidisca posar en marxa els programes i les directrius a favor d'una millor gestió de l'aigua. Paga la pena

i de major conca del Xúquer i el més important de la comarca. Al recorregut es barregen la flora riberenca i la fauna associada i així també transcorren les seues descripcions al llibre.

El bosc ripari hi queda ben representat; hi trobarem salzedes, omedes, alberedes i xopades. En aigües tranquil·les i de poca fondària, els canyissars, bogars i mansegars; i als fangars de vora riu, els entapissats de vegetació herbàcia. Moltes zones riberenques constitueixen un element fonamental per a certes aus migratòries, en forma de dormidors o com a refugis d'hivern, per a les aus aquàtiques i per a multitud d'ocells insectívors procedents de terres fredes del centre i nord d'Europa. També constitueixen un hàbitat preferencial per a certes espècies de mamífers, amfibis, i insectes. Als tolls d'aigua viuen els peixos, com la tenca, la carpa i els més menuts alburns. Especialment vistoses són les aus, com l'agró blau, els cabussos, els collverds, el rossinyol, el gomet, els blauets, etc., i entre els insectes, les libèl·lules i les papallones. Qualsevol indret recuperat com és la imatge del riu Magre al seu pas per l'Alcúdia convida a somiar; així, sempre que veig un riu amb trams amples i d'altres de més estrets amb vegetació als alterons, sinuós i paisatgísticament canviant, em faria invisible per poder recórrer-lo a peu, nadant, volant i gaudir-ne sense molestar la resta d'éssers vius.

**«VIVIM D'ESQUENA AL RIU,
ENCARA QUE EL RIU ENS
DÓNA I NO ENS DEMANA»**

Els autors, ajudats per converses amb persones d'edat avançada, ens recorden que «vivim d'esquena al riu, encara que el riu ens dóna i no ens demana». Així doncs, al llibre apareixen excel·lents receptes culinàries

(sorprenent la barreja de cranc amb bova), i remeis casolans, una mena de costumari botànic molt d'agrair.

Finalment el llibre ens recorda les amenaces que pateix el riu, entre d'altres, abocadors i deixalles, i ens aporta recomanacions a favor de l'educació ambiental, eina indispensable per a sensibilitzar les generacions futures sobre els valors culturals, històrics i paisatgístics del riu. He de dir-vos que no més obrir-lo el llibre regala la vista amb imatges cridaneres i encisadores que prompte ens animen a fer les passejades esmentades pels autors.

P. P.

unir tots els esforços, aplicar el sentit comú i complir les obligacions més coherents amb la salvaguarda dels ecosistemes riberenca si volem continuar tenint el privilegi de gaudir, durant molts segles, dels paisatges de la Ribera, aquells antropitzats i alhora harmoniosos d'horts, d'hortes i d'arrossars, així com aquells menys antropitzats, amb totes les espècies de fauna i flora que necessiten els ambients fluvials o els originats al seu entorn.

Finalment, assenyalem dues publicacions, l'una *La Ribera amb bici*, de Pedro Domínguez, i l'altra *L'Albufera. Guia de descoberta del Parc Natural*, subtítulada *Iti-*

© Ximo Fernández

Imatge aèria de les taules destinades al conreu de l'arròs, entre camins laberíntics i casetes de marjal a les comarques de la Ribera del Xúquer, dintre dels límits del Parc Natural de l'Albufera.

neraris culturals i ambientals, de Paco Tortosa i de l'autora d'aquest article. Totes dues repton els viatgers a gaudir dels paisatges riberecs, de la manera més respectuosa possible, mitjançant l'ús de vehicles no motoritzats, generalment bicicleta o bé caminant. En tots dos casos els itineraris comencen i acaben prop de nuclis urbans on la combinació bici-tren està garantida. En la primera publicació, i en paraules de l'autor, es presenten dotze itineraris amb diferents graus de dificultat, per camins poc transitats i amb la intenció de donar a conèixer i ensenyar a estimar els pobles de les dues riberes, i se centren en el patrimoni natural. La segona és una guia de sis itineraris que recorren entre els termes municipals inclosos dins dels límits del Parc Natural de l'Albufera (entre les comarques de la Ribera i la comarca veïna de l'Horta) i empra una escala local a fi d'utilitzar la xarxa de vells camins històrics, antics camins ramaders, laberíntics camins de marjal, motes de séquies i barrancs, i carreteres comarcals o locals poc transitades. I fa gaudir dels diferents ecosistemes, cobreix espais de marjal,

«LES AIGÜES PROCEDENTS DEL XÚQUER, QUE NODREIXEN L'ALBUFERA MITJANÇANT SÉQUIES I BARRANCS, REPRESENTEN AVUI UNA TERCERA PART DEL CABAL QUE HI ARRIBAVA FA TRENTA ANYS»

horta, ullals, fonts, rierols, dunes i platges. Cada itinerari s'acompanya de descripcions del patrimoni cultural, natural i paisatgístic. Decidir-nos a fer els itineraris ens dona l'oportunitat d'observar i descobrir ben a prop el complex sistema de relacions entre el medi natural i les activitats humanes. ☺

BIBLIOGRAFIA

- BOIX, V. i X. MARTÍNEZ, 2007. *L'Alcúdia: Paratge Natural de la ribera del Magre*. Ajuntament de l'Alcúdia. L'Alcúdia.
- DOMÍNGUEZ, P., 2008. *La Ribera amb bici*. Germania. Alzira.
- MARTÍNEZ-GIL, J., 1997. *La nueva cultura del agua en España*. Bakeaz. Bilbao.
- PRAT, N., 2003. «La nova cultura de l'aigua, la directiva marc i la política hidràulica espanyola». *Mètode. Revista de difusió de la investigació de la Universitat de València*, 38: 85-87.
- PUJANTE, A. M., 2003. «La xarxa de qualitat biològica en la conca del Xúquer». *Mètode. Revista de difusió de la investigació de la Universitat de València*, 38: 80-84.
- PIQUERAS, J., 1995. *La Ribera del Xúquer. Geografia de les comarques valencianes*. Volum IV. Foro. València.
- TORTOSA, P. i P. PRÓSPER, 2007. *L'Albufera. Guia de descoberta del Parc Natural*. Publicacions de la Universitat de València. València.
- Pepa Prósper i Candel**. Biòloga. Centre d'Educació Ambiental, Generalitat Valenciana.